

ПЕРШІ СПРОБИ ТЕОРЕТИКО-ЕКОНОМІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ (В. ПЕТТІ, А. СМІТ ТА Д. РІКАРДО)

У статті аналізуються найвідоміші праці представників економічної теорії минулого у поєднанні з актуальністю демографічного сектора України сьогодення.

Для з'ясування ключових принципів взаємодії економіки та демографії в сучасних вимірах, слід звернутись до праць найвидатніших економістів минулого та адаптувати теоретичні підходи до сучасних досліджень даної проблеми українських вчених-економістів. Об'єктивна потреба в цьому викликається кризовим станом людського розвитку в Україні.

Метою цієї статті є систематизація теоретичних концепцій, що характеризують взаємодію економічних подій і демографічних процесів та їх вплив на рівень сучасного усвідомлення даної проблеми в структурі наукового пошуку.

Перші системні спроби визначити вплив економічних процесів на демографічні події були зроблені Вільямом Петті (1623-1687) у праці «Трактат про податки і збори» (1662). Він наголошував, що Ірландія має недостатню кількість населення, яке неспроможне утримувати армію та сплачувати податки, що покриватимуть усі державні видатки. Шляхом подолання цієї проблеми він називав переселення англійців на територію Ірландії. Так було отримано корисне спостереження: обмежена кількість населення не може в достатньому обсязі фінансувати державні програми, в тому числі й соціальні, які можуть сприяти покращенню життя людей і здійснювати вплив на демографічні процеси країни [3, с. 363].

«Рідке (йдеться про обмежену кількість – **Р.Я.**) населення – справжнє джерело бідності» [1, с. 24]. В. Петті також належить положення, що: «країна, яка має 8 мільйонів мешканців вдвічі багатше за країну, де на такій же території мешкає лише 4 мільйони» [1, с. 24]. Такі твердження не можна сприймати без багатьох застережень, зокрема щодо відповідності його об'єктивному економічному закону обмеженості ресурсів, специфіки території та залежності від багатьох суспільних чинників.

Він також писав, що «Десятина збільшується на будь-якій території відповідно до збільшення праці даної країни, а праця зростає, або має зростати відповідно до зростання числа жителів» [1, с. 63]. З цим можна погодитись лише якщо звернутись до цивілізованого суспільства, відсутності тіньової економіки та наявності економічно активного населення.

Адам Сміт (1723-1790), у своїй праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776) приділяв найбільшу увагу ролі поділу праці та прогресу у збільшенні багатства країни. Так, зокрема, він писав: «Існують професії, навіть найпростіші, якими можна займатись лише у великому місті» [1, с. 93]. У невеликих поселеннях поділ праці не може існувати і їх мешканцям навпаки доводиться виконувати багато виробничих

функцій. Враховуючи, що розмір міста в економічному розумінні визначається у першу чергу кількістю його населення, можна дійти висновку, що: зростання чисельності населення сприятиме поділу та спеціалізації виробництва, що й призведе до підвищення рівня суспільного добробуту та зростання багатства нації.

А. Сміт обґрунтував тезу про вплив обсягу чисельності населення на прибутки. «Хоча прибуток на капітал, як у гуртовій, так і в роздрібній торгівлі зазвичай в столиці нижче, ніж у невеликих містах і торгових селах, однак крупні добутки часто виростають з невеликого підприємства столиці і майже ніколи – у невеликих містах і торгових селах» [1, с. 176]. Тобто зростання чисельності населення спроможне збільшувати прибутки виробників і підвищувати конкуренцію серед позичальників, наслідком чого є зменшення відсоткової ставки.

Важливе спостереження А. Сміт зробив і стосовно дослідження ролі демографічного чинника в ринкових відносинах. Він зазначав, що «розміри ринків окремих територій мають відповідати їх багатству та населенню» [1, с. 95]. Це твердження є теоретичною основою «демометрії» – маркетингового дослідження демографічної місткості та структури ринку.

Цікавим є наголошення Адамом Смітом на ролі заробітної плати, як на детермінанті забезпечення умов для існування працівника. Він стверджував, що заробітна плата має бути достатньою для утримання двох дітей, а враховуючи, що в той час половина дітей гинула до досягнення повноліття, «сім'я найбідніших робітників має намагатись виростити якнайменше чотирьох дітей, щоб двоє з них досягли повноліття» [1, с. 137].

Власне демографічне спостереження, проведене шотландським вченим-економістом, призвело його до висновку, що «безпліддя, яке є дуже поширеним серед світських жінок, що дуже рідко можна зустріти серед жінок з низьких шарів народу» [1, с. 146]. Так, голодуюча жінка з гірської Шотландії може мати більше 20 дітей, в той час як забезпечена жінка може бути неспроможна народити й одну дитину, або бути фізично виснаженою після народження двох-трьох дітей. Але в той же час, він стверджував, що «роки дороговизни ... зазвичай бувають для простого люду роками хвороб та посиленої смертності...» [1, с. 150]. Отже, тут відстоюється теза про те, що найвищий рівень народжуваності існує серед найменш забезпечених верств населення, однак саме вони є найуразливішими у випадках економічних негараздів.

В працях А. Сміта закладено основи наукового аналізу розселення та концентрації населення. «Мешканці міста, будучи зібрані в одному місці, можуть легко домовлятися між собою і вступати в угоди» [1, с. 188]. Так створювались цехи, давній прообраз майбутніх профспілок. Тому виникає висновок: чим більшою є кількість мешканців певної території – тим ефективніше вони можуть захищати свої права, підвищувати рівень власного добробуту, створюючи таким чином передумови для демографічного відтворення.

Один з найвідоміших економістів світу першим визначив таку залежність, що: «чисельність населення тієї чи іншої країни пропорційна не тій кількості людей, яка може бути забезпечена ... одягом та житлом, а тій кількості яку вона зможе прогодувати. Якщо є їжа, легко знайти необхідні одяг та житло» [1, с. 223].

Девід Рікардо (1772-1823), визначив окремі засади взаємодії демографічних процесів та економічних подій у своїй праці «Начала політичної економії та оподаткування», що побачила світ у 1817 році. Він досліджував взаємодію ренти з чисельністю населення, і дійшов до висновку, що «з кожним приростом населення, яке змусить країну застосовувати землю гіршої якості, щоб мати можливість збільшити свій запас їжі, буде зростати рента з усіх більш родючих земель» [1, с. 434]. Тобто так він визначав зростання ціни землі у зв'язку із зростанням народонаселення. На його думку, «природною ціною праці є та, що необхідна для того, щоб робітники мали можливість існувати та продовжувати свій рід без збільшення або зменшення їх числа» [1, с. 449]. Він був упевнений у саморегулюванні співвідношення заробітної плати і кількості робочої сили. Тому доводив, що зростання оплати праці вище природного рівня стимулює до народжуваності і збільшення робітників, однак зростання кількості робітників повертає ціну праці до природного рівня.

Підкреслюючи думку, що під впливом руху народонаселення «ринкова» ціна праці має тенденцію до зближення із «природною» та утримання у жорстких межах прожиткового мінімуму, Рікардо був переконаний, що рух заробітної плати має визначатися виключно ринковою конкуренцією, а не державним регулюванням, у тому числі прийняттям «законів про бідних» [2, с. 244-245]. Цим Д. Рікардо продовжує аналіз визначальної ролі впливу заробітної плати на демографічні процеси, започаткований Смітом і Мальтусом.

«В нових поселеннях, в яких вводяться ремесла і знання більш цивілізованих країн, капітал, вірогідно, має тенденцію до швидшого зростання, ніж розмноження людей. І якщо недобір не буде покритий приливом їх з більш населених країн, то ця тенденція буде суттєво підвищувати ціну праці» [1, с. 452-453]. Цим положенням він зазначає, що на неосвоєних територіях в умовах інтенсивного промислового розвитку може створюватись дефіцит робочої сили, який в умовах функціонування ринку праці, може підвищувати ціну робочої сили. В цьому аспекті, темпи народжуваності та міграційні процеси є чинником, що впливає на рівноважну ціну ринку робочої сили.

Проведений аналіз створює передумови для розробки ефективної системи важелів соціально-економічного впливу на демографічні процеси що має стати основою для формування довгострокової теоретико-економічно обґрунтованої демографічної політики, та програми ефективного відтворення людського потенціалу, що є особливо актуальним в умовах трансформаційної економіки України.

Список використаної літератури

1. Антология экономической классики. В 2-х томах. Предисловие И.А. Столярова. – М.: МП «ЭКОНОВ», 1991. Т.І. – 475 с.
2. Історія економічних учень: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2004. – 1300 с.
3. Яковенко Р. В. В. Петті, А. Сміт та Д. Рікардо – дослідники людського потенціалу / Роман Яковенко // Розвиток економічної думки : зб. наук. праць. – Кіровоград : „Поліграф-сервіс”. – 2008. – Вип. 1. – С. 263–266.

Р. В. ЯКОВЕНКО,

к.е.н., доцент